

Yossel „Joe“ Mashel Slovo po levici Nelsona Mandely

V roce 1963 zatkla jihoafrická policie při zátahu proti úkrytu elit Afrického národního kongresu v johannesburské čtvrti Rivonia šest Židů a sedm černochoů. Nelson Mandela následně skončil na více než 25 let za mřížemi a v bělošském nacionalistickém tisku se objevily otázky, zda jsou Židé v Jižní Africe nešťastní. Židovské společenství ústy organizace Board of Deputies jednohlasně ujišťovalo o opaku přísliby, že jihoafričtí Židé jsou loajální patrioti. „Žádná část společenství nemůže ani by neměla mít povinnost přijímat zodpovědnost za činy hrstky“, hájil se výbor ve svém oficiálním komuniké.

Časem se samozřejmě z Mandely stal hrdina a ze skutků hrstky zdroj hrdosti všech jihoafrických Židů.

Politický život Nelsona Mandely byl už od jeho studentských let na víceméně integrované johannesburské univerzitě Witwatersrand – zkráceně „Wits“ – a později i v pozici stážisty v židovské právnícké firmě těsně spjat s činností politických aktivistů, kteří ze své židovské identity v různé míře odvodili vnitřní nutnost postavit se systému, který se – přestože Židy v podstatě bez překážek vítal – k černochoům choval způsobem, jenž byl mnohým z těchto potomků evropských uprchlíků nepříjemně povědomý.

Přestože většina jihoafrických Židů zaujala mlčenlivou a *de facto* konzervativní pozici blízko té Board of Deputies, byla drtivá většina bílých Jihoafričanů zapojených do „odboje“ židovského původu. Mnozí z nich byli komunisté, většina právníci. Někteří měli peníze, všichni však byli v pozici tzv. „dvojitě marginalizace“: aniž by byli plně přijímáni mezi bělochy, byli současně odcizení i od organizovaného židovského společenství, které se snažilo zůstat

zadobře s vládnoucím režimem.

Skutečnost, že se tolik Židů vzdalo pohodlí svých relativně privilegovaných životů – a přinejmenším v jednom případě dokonce i života samotného – aby se připojili k Mandelovi a jeho ANC, přestože měli ve srovnání se svými černošskými druhy na věci jen malý hmotný zájem, je sama o sobě dokladem o dědictví radikalismu, který si s sebou Židé přinesli na druhý konec světa. Při příležitosti uvedení **nového filmu** o Mandelově dlouhém boji s Idrisem Elbou v hlavní roli do kin, se tedy podívejme na Židy, kteří stáli po jeho boku a ušli s ním každý krok této cesty.

Nat Bregman, Nelson Mandela, a Lazar Sidelsky při setkání v roce 1998.

V Jižní Africe narozený syn uprchlíků z Litvy **Lazar Sidelsky** vyrostl na transvaalské vysočině a na svá studia na Witsu si vydělával hrou na housle v jazzové kapele jménem Skoenie and his Connecticut Yankees. Počátkem 40. let už byl společníkem v jedné z největších právnických firem v Johannesburgu, kde černošským Jihoafričanům pomáhal dosáhnout na hypotéky, které by jim jinak zůstaly upřeny. Jednoho dne v roce 1942 přivedl člen ANC jménem Walter Sisulu do firmy Nelsona Mandelu, tehdy mu bylo 24 let, jehož Sidelsky přijal jako praktikanta, díky čemuž se mohl Mandela časem sám stát advokátem, což byl v té době pro zavedenou firmu dosti radikální krok. „Byla to židovská firma“, napsal Mandela později ve svých pamětech *Dlouhá cesta za svobodou*, „a podle mých zkušeností byli Židé v otázkách rasy a politiky otevřenější než běloši, snad proto, že i oni sami historicky byli obětmi předsudků.“ Mandela pracoval v Sidelského firmě, zatímco si korespondenčně dodělával bakalářský titul i následně během studií právnické fakulty na Witsu. V roce 1952 Sidelsky půjčil Mandelovi peníze do začátků, když zakládal první černošskou advokátní praxi v Jižní Africe a když si Mandela v roce 1957 bral svou druhou manželku Winnie, nechal na projev úcty projít svatební procesí kolem Sidelského

domu. A u košer oběda v Mandelově domě několik let před Sidelského smrtí v roce 2002 - bylo mu 90 let - první černý jihoafrický prezident pořád ještě oslovoval svého někdejšího mentora „šéfe“.

Bratranec Lazara Sidelského **Nat Bregman** začal v jeho firmě pracovat jako asistent rok před Mandelovým příchodem. Budova sice měla segregované výtahy, ale člen komunistické strany Bregman jezdil s Mandelou tím vyhrazeným pro černochoy. Mandela ve svých memoárech označuje Bregmana - „Natieho“ - za svého prvního bělošského přítele. Bregman také v prvních letech jejich přátelství přitáhl skeptického Mandelu na jeho první komunistické setkání - akci plnou černochoů a Židů. Přestože na Mandelu udělala dojem „energická a družná skupina, kde se podle všeho vůbec nehledělo na barvu“, později si poznamenal, že ho odpuzovala „antipatie strany vůči náboženství“ a důraz kladený místo rasy na třídu. S postupem času našel Bregman cestu k náboženství a ke své právnické kariéře si tak přivydělával jako komik na svatbách a bar micva, kde byl oblíbený zejména vynikajícími imitacemi Winstona Churchilla a Franklina Roosevelta. Bregman zemřel v roce 2011 na selhání ledvin.

Fotka Arthura Goldreicha pořizená policisty během zátahu na farmu Liliesleaf,

Arthur Goldreich se narodil v roce 1929 do rodiny hrdé na svou příslušnost k anglo-židovské elitě. Když jeden z učitelů němčiny v jeho škole v severotransvaalské provincii rozdával žákům časopisy Hitlerovy mládeže, požádal mladý Arthur premiéra Jana Smutse o svolení, aby se raději mohl učit hebrejsky - což mu Smuts **povolil**. Goldreich začal studovat architekturu, ale v květnu 1948 - tedy právě v čase, kdy Národní strana zvítězila ve volbách do parlamentu, čímž oficiálně začal jihoafrický **apartheid** - se na nevelkém člunu plném přeživších holokaustu vydal do Izraele přidat se k jednotkám Palmach. V roce 1954 se vrátil do Jižní Afriky a vstoupil do ilegální Komunistické strany. Svým dandyovským chováním proslulý Goldreich nosil tvídová saka a rajtky, rád se také nechával vídat v polo klubu - všechno to ale byla jen zástěrka: díky své gatsbyovské personě totiž mohl volně cestovat po světě a získávat příspěvky na činnost ANC. Poskytnul také krytí při nákupu statku poblíž Johannesburgu, odkud ozbrojené křídlo ANC *Umkhonto we Sizwe* - „Kopí národa“ - plánovalo a provádělo své násilné akce proti státu. Mandela se na farmu Liliesleaf přestěhoval v roce 1961 a vydával se za zahradníka. Po razii v roce 1963 označila vláda Goldreicha za „největší chycenou rybu“ - zčásti pro jeho roli při plánování vojenských operací, kde využíval svých zkušeností z Palmachu, ale také kvůli převládajícímu přesvědčení, že to Židé jako on podněcují černochoy k nepokojům. Goldreich se vyhnul procesu po

1963.

boku Mandely tak, že podplatil 4 000 randy strážného – kluk toužil po novém Studebakeru – a uprchnul do Tanzanie. Nakonec se usadil v izraelské Herzliji a podílel se na vzniku katedry architektury na jeruzalémské akademii umění a designu Bezalel. Časem se stal hlasitým kritikem izraelského nakládání s Palestinci, když v rozhovoru pro *The Guardian* označil okupaci Západního břehu a Gazy za „bantustánismus“. Goldreich zemřel v roce 2011 v Tel Avivu.

Harold Wolpe se politicky poprvé angažoval v projektu místní večerní školy pro černochoy, pořádaném socialisticko-sionistickou mládežnickou skupinou, kde se na vlastní oči přesvědčil o odlidšťujícím působení rasistické společnosti. S Mandelou a dalšími aktivisty se spřátelil při studiu práv na Witsu a počínaje zásadním politickým summitem Kongresu národa v roce 1955 se stal jedním z hlavních Mandelových právníků. Podával žalobu, která měla znemožnit policii přístup do prostor akce a stál po jeho boku až do Mandelova posledního zatčení asi rok před zátahem na farmu Liliesleaf, při níž byl zadržen i sám Wolpe, než spolu s Goldreichem unikl. Wolpe se usadil v Anglii a stal se sociologem. Vytvořil velice vlivnou studii z roku 1972 „Capitalism and Cheap Labour-Power in South Africa“ (Kapitalismus a levná pracovní síla v Jižní Africe) v níž spojil politickou a ekonomickou kritiku demonstrací toho, jak apartheid účinně potlačuje vznik městského proletariátu, a tak se od běžné rasové segregace neliší jen mírou, ale i typově. Jihoafrický aktivista a historik Dan O’Meara, v současnosti působící na Université du Québec à Montréal napsal, že Wolpeho dílo „u mnoha lidí takřka doslova změnilo způsob, jakým nahlíželi na apartheid v Jižní Africe, čímž nesmírně přispěl k jeho konci“. Wolpe se v roce 1991 přestěhoval zpět do Jižní Afriky a až do své smrti ve věku 70 let (v roce 1996) řídil vzdělávací programy na Západokapské univerzitě.

Harold Wolpe

Yossel „Joe“ Mashel Slovo vstoupil do Komunistické strany v roce 1942 a následně zatajil svůj věk, aby mohl narukovat do jihoafrické armády, v jejíchž řadách bojoval v Itálii. Po válce Slovo aktivně působil v radikální veteránské organizaci Springbok Legion a studoval právo na Witsu, kde se seznámil s Mandelou. Krátce před promócí si vzal dceru předsedy Komunistické strany Ruth Firstovou. „Vzali jsme si každý půlhodiny volno z práce, abychom se mohli vzít,“ napsal později podle autorů nedávno vydané knihy *Ruth First and Joe Slovo in the War Against Apartheid / Ruth Firstová a Joe Slovo a jejich válka proti apartheidu/* ve své nedokončené autobiografii. Jejich byt se stal střediskem radikálního organizování, debat i večírků. Při jedné z pravidelných prohlídek v 50. letech jim policisté zabavili Stendhalovu knihu *Červený a černý* jen kvůli jejímu názvu. Koncem 50. let byl Joe hlavní spojkou mezi

Komunistickou stranou a ANC a Mandelovým společníkem při organizaci milice Umkhonto we Sizwe

Slovo i jeho choť byli zatčeni a stíháni ve velkém procesu s vlastizrádcí v roce 1956, který probíhal zčásti i v budově bývalé synagogy v Pretorii – což je jediný doložený případ, kdy Slovo nebo Firstová do nějaké vkročili. V době razie na farmu Liliesleaf v roce 1963 už byl Slovo v cizině. Do Londýna za ním časem přijela i Firstová s dětmi. V mládí zapálený stalinista – podstatně více než jeho žena – Slovo se koncem 80. začal k „socialismu bez demokracie“ vyjadřovat velice kriticky. Po propuštění Mandely na svobodu a zrušení zákazu Komunistické strany se Slovo v roce 1990 vrátil do Jižní Afriky, kde pomohl vyjednat dohodu o výkonu moci, díky níž byl přechod k vládě většiny na konci apartheidu v roce 1994 relativně hladký. Mandela, poslední host u lůžka umírajícího Slova, na jeho pohřbu v roce 1995 přednesl emotivní smuteční řeč. O generaci mladší černošský aktivista Khoisan X si **vybavil**, jak se na nějakém shromáždění zeptal jeho syna kamarád při pohledu na jeho společnou fotku se Slovem „Proč si tvůj táta podává ruku s tím bělochem?“ Jeho syn odvětil: „To není žádný běloch, to je Joe Slovo.“

Ruth Firstová

Ruth Firstová se narodila roku 1925 do rodiny lotyšských imigrantů, kteří se podíleli na založení jihoafrické komunistické strany. První absolventka univerzity ve své rodině – již nejlepší přítelkyně popsala jako „výřečnou, ale stydlivou“ – založila na Witsu Ligu progresivních studentů, kde se také seznámila s Mandelou, jehož později popsala jako „pohledného, velice hrdého, velice důstojného, velice kousavého, citlivého – dokonce trochu arogantního“. Pro svůj revoluční zápal často k Rose Luxemburgové přirovnávaná Firstová ve 40. a 50. letech redigovala a psala pro různé levicové plátky a aktivně působila v revoluční politice. V roce 1963 ji zatknuli v univerzitní knihovně Witsu a následně strávila čtyři měsíce ve vazbě, které popsala ve svých pamětech *117 dní*. Její xhosští soudruzi jí říkali *yimazi ephah neenkati*— klisna, která stačí hřebcům. V londýnském exilu se stala pozorovatelkou Spojených národů v Africe a redigovala Mandelovy spisky a projevu do knižní podoby *No Easy Walk to Freedom*. V roce 1977 se i se Slovem přestěhovali do mozambického Maputa, kde učila a aktivně působila v hnutí proti apartheidu. Firstová byla ve své kanceláři v maputské Univerzitě Eduarda Mondlaneho, když 17. srpna 1982 otevřela na její jméno adresovaný balíček, který jí, jak se ukázalo, poslali agenti jihoafrické tajné služby. Vybuchl jí v ruku. Bylo jí 57 let.

James Kantor v 50. letech patřil k neznámějším johannesburským právníkům. Chodil oblečený v anglických oblecích, řídil americká auta a žil v rozlehlém sídle s bazénem a portugalským kuchařem. Kantor – kterého Firstová kdysi označila za „socialistického jachtaře“ – randil s modelkami, dokud si jednu z nich, Barbaru, nevzal. Jeho sestra se však vdala za Harolda Wolpeho. Přestože Kantor ve svých pamětech tvrdil, že nevěděl o Wolpeho ilegální činnosti – konkrétně praní peněz, za něž měl Goldreich koupit farmu Liliesleaf –, zaměstnal ho v James Kantor & Partners, což státu stačilo k tomu označit ho za komplice ve spiknutí. Když Wolpe po zatýkání v Rivonii skončil v cele, byl Kantor Mandelovým právním zástupcem, dokud nebyl krátce po Goldreichově a Wolpeho útěku zatčen i on. Mnozí lidé uvnitř hnutí věřili, že Kantor, který až dosud nebyl příslušníkem hnutí odporu, byl držen jako rukojmí, jež mělo zajistit návrat uprchlíků. Ve vězení sdílel celu s Mandelou, který šel později za kmotra Kantorovu dítěti. Ráno toho dne, kdy měl soudce Quartus De Wet rozhodnout o návrhu na Kantorovo propuštění, přecházel Kantor nervózně po cele. Mandela navrhl, aby si pro štěstí vyměnili vázanky. Když byl De Wetem zproštěn obvinění zvednul Kantor vypůjčenou kravatu směrem k Mandelovi „na pozdrav a rozloučenou“, jak to Mandela popsal v *Dlouhé cestě za svobodou*. Po své propuštění skoncoval Kantor s právníčinou a odstěhoval se do Londýna, kde v roce 1974 zemřel ve věku pouhých 47 let na infarkt.

James Kantor

Historické první setkání Mandely se zástupci židovského společenství v červnu 1990. Zadní řada, zleva doprava: Solly Sacks (předseda SA Zionist Federation), Hon. Abe Abrahamson (předseda Sionistické federace), Michael Katz (předseda

Helen Suzmanová, rozená **Gavronská**, byla dlouhá léta jedinou poslankyní jihoafrického parlamentu vystupující proti apartheidu. Často proto musela čelit sexistickým a antisemitským útokům – říkali jí „Vrať se do Izraele!“, přestože se narodila v jihoafrickém hornickém městečku Germiston – i šikaně ze strany tajných služeb, jejichž snahy o odposlech mařila hlasitým pískáním a hvízdáním do sluchátka svého telefonu. Když ji jednou kolega poslanec napomenul, že její otázky jsou pro zemi zahanbující, opáčila: „Ostudou Jižní Afriky nejsou mé otázky, ale vaše odpovědi.“ Díky svým poslaneckým výsadám osmkrát navštívila uvězněného Mandelu a dodala tak jeho věci legitimitu i zájem světové veřejnosti. Suzmanová ale měla daleko k židovskému establishmentu a podle historika Gideona Shimoniho kritizovala jeho mlčení k apartheidu, a když Board of Deputies předal Suzmanové v roce 2007 své výroční

jihoafrického Jewish Board of Deputies), Thabo Mbeki, Yusuf Surtees. Přední, zleva doprava: Helen Suzmanová, Mandela, vrchní rabín Cyril Harris a Isie Maisels.

humanitární ocenění, reagovala prostým „Už bylo načase.“ Přestože byla dvakrát nominována na Nobelovu cenu za mír, dostalo se jí i kritiky za odpor proti sankcím a ekonomickým opatřením – “Nechápu, jak zmrzačení hospodářství země povede ke stabilnější a spravedlivější společnosti,” komentovala to. Musel se také vypořádávat s obviněními z prodlužování apartheidu účastí na zjevně nespravedlivém politickém systému, jíž si udělala mnoho nepřátel v Jižní Africe i za hranicemi. Suzmanová zemřela na Nový rok 2009.

Článek *The Jews who made common cause with Mandela* vyšel na stránkách Tabletmag 26. listopadu 2013.